

מתוך: 'העגונה'

מחזה בארבע מערכות על-פי הרומן 'העגונה' מאת חיים גראדה

מערכה ראשונה

תמונה 1

המסך עולה על הרחוב שהוא הרקע לרוב ההתרחשויות. בחציה הימני של הבמה – שורה מלוכסנת של חנויות צפופות, דוכנים, ושלושה אטליזים קטנים. זהו קצהו של השוק היהודי בְּאַרְצָה*. שורת החנויות נפסקת במפתיע על ידי סמטא, המתפתלת אל תוך עומקה של הבמה. היא מובילה אל בית-העלמין היהודי. בקצה הימני הקדמי של הבמה, ממול לשוק, נראית חזיתו של בית בן שתי קומות, המבטיח בלובנו לעומת עגמימותו של השוק. מדרגות מסולסלות-מעקה מוליכות אל הקומה השנייה. שם – מתגוררת מרל. מעברה השני של הסמטא שבקצה השוק, בחלקה השמאלי של הבמה – חצר של בתים קטנים מגובבים זה על זה. גרם-מדרגות מוביל אל הקומה השנייה. שם מתגורר ר' לוי הורוויץ.

השעה היא שעת אחרי-צהריים של יום חול אביבי. בשעה זו השוק מרוקן כמעט מקונים. כמה תגרים, חנוונים וקצביות מתגודדים בקבוצות קטנות, שפים ידיהם בניסיון לחממן בקרני השמש הקלושות. מסתודדים, מונים את כספם.

הצבעים עגמומיים. מתוך ההמיה עולים קולותיהן של שלוש קצביות.

* אַרְצָה – רחוב מגורי היהודים בוילנה.

קצבית א': בושה לעיניים שכך רואות! לפני שנה, בעונה הזאת, בימים אלה ממש, אי אפשר היה לראות את הנוים באטליז שלי. למה? הוים היו מכוסים בשר. בשר טוב, בשר אדום, בשר יפה, מאושמנה. ועכשיו – בושה לעיניים! הוים מתנדנדים ריקים.

קצבית ב': הקופה ריקה – הלב ריק. שיראה הוא, הרבי הזה, נחת מבתו, כשם שאנו רואות נחת מן האטליז שלנו. "טַרְפָּה!" הוא צעק. "בשר-טרפה, הבשר מאושמנה!" והקונות – נבהלו. מדוע, שואלת אני אתכן?!

קצבית א': שיינה, מה לך לשאול מדוע? אין קושיות בעיר הזאת בכלל, ובפרט מי שמקשה קושיות על ר' לוי הורוויץ, הוא שוטה גמור.

קצבית ג': כבר אמרתי לזעליג שלי, שמוטב ונמצא לנו פרנסה אחרת.

קצבית ב': (בספקנות) איזו פרנסה חדשה?

קצבית ג': אולי בית-אוכל...

קצבית א': בית-אוכל? ומי יאכל אצלך?

קצבית ב': מי יאכל אצלה? – עכברים יאכלו אצלה!

קצבית א': ואולי אפרוש לעסוק קצת בשידוכים. מה יש? נעשה נחת לאחריים.

קצבית ב': (בצחקוק ארסי; לוחשת באזנה של קצבית א') דעתה נטרפה – בגלל מעשה הטרפה...

קצבית א': הגיעו מים עד נפש, כמו שאומרים. טפו! (רוקת, ומקנחת ידיה בסינור הגומי שלה.) ר' לוי הורוויץ הוא בעצמו טרפה!

קצבית ג': (מהסה אותה בבהלה) ביילה! נצרי את לשונך! חס וחלילה! (נשמע רעש עמום כקולן של רגליים רבות המשתרכות לאיטן.)

קצבית ב': הלוויה.

קצבית ג': (בלחישה מבוהלת) הלוויה?

קצבית ב': כן. הלוויה.

קצבית ג': (מתחילה להתייפת. אחר-כך, משהיא נרגעת, היא שואלת:) מי מת?

קצבית א': פייגה. מתה. לא ידעת? אתמול בבוקר.

קצבית ג': פייגה... לא, לא ידעתי. אוי, אוי, פייגה. כל כך צעירה. כל כך טובה...

קצבית א': שמונה ילדים השאירה...

קצבית ב': שמונה ילדים ובעל שגידולו היה קשה מגידול תריסר ילדים.
פלא שמתה עם בעל כזה?
קצבית ג': (סופקת כפיים) ביילה! חס ושלום!

(ברגע זה נפתחת דלת דירתה של מרל, ומרל, בצעיף שחור על ראשה ובשמלה שחורה, פניה נפולות, אך עיניה יוקדות, יורדת במרוצה במדרגות, ונעלמת בסמטא.)

חנווני א': אמרי לי ביילה, האם היתה זו מרל שחמקה כארנבת?
חנווני ב': כמובן, מרל – היא ולא אחרת! עז-בר סוררת.
חנווני א': בכל זאת אין זו אותה מרל של פעם. פעם היתה מפתלת ירכיה ופורעת שיערה. בימים היתה צועקת בהפגנות נגד הקיסר, ובלילות היתה תופרת ושרה, תופרת ושרה.

חנווני ב': אבל עיניים, עיניים יש לה! (מתרגש) עיניים – תאווה לעיניים.

חנווני א': נו, ו... (משרטט בידו גופה של אישה נאה) ו... "גובה" – גובה חסר לה?

חנווני ב': (פורץ בצחוק מצטלצל) בוא ואומר לך מה כן חסר לה... (נוטל את חנווני א' לוחש משהו על אזנו של חנווני א', והשניים מצטחקים בחשאי.)

קצבית א': ומה? מה אמרתי לכן? גם כשתהיה בת תשעים תסחרר עליהם את ראשם, הנבזה!

קצבית ג': אבל ביילה, זה לא בא שמתה. תחשבי על זה, שש-עשרה שנה בעגינותה. איציק שלה לא חזר מן המלחמה וזו יושבת ויושבת. אוי...
קצבית ב': מה יש? מה הרחמים? באמת, לא חסר לה כלום. עושה שמלות לגבירות-העיר, אוגרת זהב, יושבת לה בחלון, ואוספת את מבטי הגברים.

קצבית א': הנה מגיע לו מוישקה צירולניק, הקבליר הכי עקשן שלה... (מימין הבמה מתקרב צירולניק, בחליפה מגוחכת בהידורה, בנעלי לק מבריקות, במגבעת גבוהה ונוקשה, ובמקל בעל גולת-כסף נוצצת.)

קצבית ב': לא מוישקה – מ ו ר י ס צירולניק! הוא אוהב כשקוראים לו מוריס.

קצבית א': תראו את הפוחלץ המנופח הזה! גביר שלם! רודף אחרי מרל שנים, מתחנן לפניו – והיא כאילו כלום. אינה מנידה עפעף.

קצבית ב': שועל זקן! (פונה במתיקות מעושה אל צירולניק) שלום, אדון מוריס. מה זה כי סוחר-הפרוות מכבד בביקור את תגרי השוק?

צירולניק: סתם טיול של-סתם. (בחנופה) טוב לראות את פניכן. זה עושה חם בלב. אה, נשים זה דבר יפה – אני אומר לכן, נשים!

(קצבית ג' מצחקקת בביישנות, מיישרת את סינר הגומי על פני כרסה.)

קצבית א': מוישקה מוישקה, מוריס, מוריס, עד מתי תעמוד ברווקותך? טול לך אישה נאה וראה עמה חיים!

צירולניק: חיים רואה אני גם ברווקותי.

קצבית ב': אל תאמר נואש, מוריס. לפעמים ירחרח אדם קרוב, מתחת לאפו ממש, פּבוץ בו הוא שרוי – והנה, מה הוא מוצא, זהב הוא מוצא.

צירולניק: וכי איפה רואה את כאן זהב?

קצבית ב': הנה (בהיתממות), למשל כאן, ממש בטווח-יריקה מן האטליז שלי, גרה לה אישה נאה, מרל שמה...

צירולניק: (צוחק צחוק רם ומעושה) מרל? מרל אינה רעה כלל וכלל, אבל היא כבר בלויה מדי בשבילי. שש עשרה שנים של ציפיה – חרשו בה חריש עמוק.

(אל החבורה מתקרב בזריזות שְדוֹנִית מוכר-הגרביים הקטן, ליצן-החצר של השוק. הוא עומד רגע ומאזין למיליו האחרונות של צירולניק. סל תלוי על צווארו, ועליו משתלשלות גרבי משי.)

מוכר-גרביים: כלומר, בדיוק להפך, מר מוריס. אל נא בחמתך עלי, אבל הרי כולם יודעים שמרל אינה שְפֵּשֶׁה לצאת מעגינותה המזהרת. ואם תצא, שמא תבחר בך כמושיעה, סבור אתה? (מפזם)

מרל התופרת

זוהי עיזת-בר

שועטת ודוהרת

בעמק ובהר

דוהרת ומסחררת

את ראש כל הפרוור

(כאן מצטרפת אליו קצבית א', ואילו האחרות מקישות על פי הקצב בקופיץ. כמה לקוחות וחנוונים מצטרפים למעגל. מישהו מוחא כף לקצב.)

מרל התופרת

האם ראיתם כבר?

צוענייה שחרחרת

ויופי נהדר

מרל התופרת

במקום לצוד פרפר,

ולאכול פרפרת,

אוהבת טעם מר

ט"ו שנים דוגרת

על עגוניה כבר

(צחוק כללי. צירולניק, קשה לו להחליט אם להיות נבוך או להשתתף בעליצות הכללית.)

חנווני א': (מורה על זרועו החשופה) שערותיי סומרות. סימן שקר לי. סימן שהשמש שוקעת. סימן שהלילה קרב. (מכניסים את הסחורה, נועלים את דלתות החנויות ואת הדוכנים. אגב המולה זו, האורות דועכים על שוקה של זארצ'ה.)

תמונה 4

באותו יום, בשעת לילה. התפאורה, כבתמונה 1. הפעם מואפל השוק, ובייתה של מרל גם הוא כמעט ונבלע בחשכה. פנס-רחוב מאיר את "החצר" מגובבת-הבתים שבחלקה השמאלי של הבמה. באחד החלונות בקומה השנייה דולק אור יחיד. זוהי דירתו של הרב ר' לוי הורוויץ. שאר החלונות – חשוכים. קלמן מופיע מצדה הימני של הבמה ומתבונן ארוכות בחלון המואר. לרגע נדמה לו כי הוא שומע רשרוש, והוא שולח מבט מהיר ומבוהל אל חלונה של מרל. אך משהוא נוכח כי דירתה חשוכה, הוא נרגע. עתה מסתבר מקור-הרחש. אחד מדיירי "החצר" יוצא מדירתו ופונה אל ק.

שכן : מה מחפש יהודי בשעה מאוחרת כל-כך ?
קלמן : (נבוך) כלום, כלום. אה... אמור לי בבקשה, האם כאן גר ר' לוי הורוויץ ?

שכן : גר? ועוד איך גר! (מתקרב אל קלמן, משל היה מכר ותיק) אם תראה אור בחלון כל הלילה – תדע ששם גר ר' לוי הורוויץ. אם תשמע צעדים מתרוצצים בתקרה מעליך כל הלילה – תדע כי שם גר ר' לוי הורוויץ. אם תשמע איש מקונן תהילים כל הלילה – תדע כי זה הוא. בר' לוי הורוויץ אי אפשר לטעות. וכי מה מבקש האדון אצלך ?

קלמן : (נבוך) צריך אני אותו לעניין כלשהו.
(מדלת דירתו של השכן יוצאת עתה אשתו, בחלוק לילה)

חינה : אוי אין אוויר, אין אוויר, מחנק בכל. (כממשיכה את דברי בעלה בחום אימהי) אדרבא ואדרבא. מוטב שתעלה אליו דווקא בשעה כזאת. ראשית, אינו ישן כמעט בלילות. אני יודעת. אני מנקה את ביתו יום-יום, מאז נלקחה אשתו אל בית החולים. (בלחישתה מאוימת) דעתה נטרפה! נו, והרי גם צירה'לה בתו הלכה אחריה לשם. לאותו מקום ממש. מסכנה! ניפצה שמשות, צווחה צווחות משונות, ו- (בלחישתה על אזנו של קלמן) ... ממש כך! מעשים שלא ייעשו עשתה היא! מלעיזי לעזו אמרו שכזאת אירע לבת-ישראל זו, דווקא בשל היותה בתו של רב קפדן ומדקדק! ובכן, האישי אינו עוצם עין בלילות מאז. בלילה נדמה לו שצירה'לה שלו מהלכת בחדרים. אתה מבין, הוא מפחד מן השקט. בטוחה אני כי ישמח להחליף מלה עם יהודי הגון דווקא עכשיו... (חינה מפסיקה, נועצת עיניה בחלוננו של הורוויץ) ששש... הנה הוא שם, מתרוצץ לו...

שכן : אוי, רע לו לרבי שלנו. אומרים שלב חלמיש לו, אבל אני איני סבור כך. אדם שידע צרות כמו שלו – אי אפשר שיהיה לו לב חלמיש, ויחד עם זאת, אינו יכול אלא לנהוג כאילו לב של אבן לו. (ר' לוי הורוויץ משרבב ראשו מן החלון וצועק אל תוך האפלה)

ר' הורוויץ : מי שם ?

חינה : זאת אני, רבי, אני – חינה. יהודי בא לדבר אתך, רבי.

ר' הורוויץ : (נרגע) בבקשה. יעלה נא.

(קלמן מתבונן בדמות הרבי אדום-הזקן בחלון, אחר כך בזוג השכנים, מהסס, אך לבסוף אזור עוז ועולה במדרגות) (אור עולה בתוך חדרו של ר' לוי הורוויץ)

ר' ל. ה.: בבקשה, ישב.

קלמן: (מתיישב באי-נוחות, ואחר, כדי להתגבר על פחדיו, ללא הקדמות) שמעתי כי אומרים כי אתה הממונה על התרת-עגונות. רבי, רוצה אני, כלומר הייתי רוצה לשאת לי עגונה אחת, אישה כשרה ומהוגנת.

ר' ל. ה.: (מפסיקו ברוגזה) נו...

קלמן: כבר חלפו שש-עשרה שנה מאז יצא בעלה למלחמה. מן הפלוגה שלו לא חזר איש. יש עדים ששמעו בשדה-הקרב כי כל הפלוגה, כולם עד אחד, הושמדו.

ר' ל. ה.: נו...

קלמן: היא, כלומר העגונה, ישבה וחיכתה לו כל השנים. אבל הוא לא חזר. כלומר, גם לא היתה מלכתחילה כל תקווה שיחזור, שהרי הפלוגה כולה הושמדה, אבל היא האמינה וחיכתה...

ר' ל. ה.: נו... (מפסיקו) עדים יש – עדים שראוהו במיתתו?

קלמן: (בקול-נכאים) לא, אין עדים.

ר' ל. ה.: (בהחלטיות) ובכן, הכל לשווא. אם אין עדים נאמנים שראו את הבעל מת – בפירוש מת – אי-אפשר לעשות כלום.

קלמן: (מנסה) וכי היכן כתוב שהעדים חייבים לראות את המת כמו עיניהם?

ר' ל. ה.: (קופץ מכורסתו ומרצה דבריו בסערה כשהוא צועד לאורך החדר) היכן כתוב? במשנה כתוב, בגמרא כתוב, בשולחן ערוך כתוב. (בהתלהבות וזעם גוברים) אם העד ראה את הבעל גוסס – אין די בזה; יש לראותו ביציאת נשמתו. אם ראוהו מחותך לחתיכות, אין די בזה. מסומר במסמרים לקורה, אין די בזה. חיה טורפת נתחים מבשרו, אין די בזה. שכן, יכול אדם שיבואו עליו כל הצרות האלה, וייעשה לו נס – ויישאר בחיים. וכך גם אם ראהו העד נופל אל תוך הים הגדול, אין די בזה. ואם יש מלחמה בעולם והאישה אומרת שבעלה נהרג, ואין עד שראהו במותו – אין מאמינים לה. ייתכן כי רק שמעה כי חיילים אחרים מגדודו נהרגו, והיא מדמה

בנפשה שגם בעלה הוא בין המתים. (בהטחה) והנה אתה בא אלי ומספר לי שמכל הפלוגה לא שב איש! (רגע של שקט. הרבי הנרגש ממשיך להתרוצץ. אחר כך מתיישב בכבודות בכורסה וכובש ראשו בידיו. קלמן נדהם, מאוכזב, מבוהל. ר' לוי מרים עתה פנים חיוורות, מכווצות בכאב, ומוסיף בקול חנוק, כשעיניו עצומות):

יאמין לי אדוני שלבי נקרע לגזרים. איש איננו מיטיב להבין ממני מה פירוש היות אדם שרוי בגפו. אוי, כמה מבין אני זאת... (נבהל מגילוי-חולשה זה שלו עצמו, וממשיך בטון יבש יותר) אלמלא באת לשאול אצלי, לא הייתי מתערב. בימינו כבר אין מורא שמים על הבריות, ומי זה מתיירא מפני רב? אבל אם באים אלי ושואלים, חייב אני לפסוק על-פי הדין. והדין הוא שכל זמן שאין עדים שראו במו עיניהם את הבעל מת, אסורה העגונה בנישואין. (ר' ל. ה. קם ממקומו, ניגש לארון-הספרים, כשגבו מופנה אל קלמן, ונשאר עומד כך. קלמן מבין שעליו להסתלק, והוא קם ועוזב את החדר חרש, אבל וחפוי-ראש – כאילו נתאלמן בשנית).

מערכה שנייה

תמונה 2

כעבור שבוע. בית המדרש של זארצ'ה, לאחר תפילת מעריב, שרוי באפלולית מעיקה: על גבי העמוד דולק נר גדול של אזכרה ששלהבתו מפרכסת ומטילה צללים ואורות המרקדים על הכתלים בריקוד מזור. ר' דוד עומד, קופא, בפינת ארון הקודש. האוויר טעון כובד ודממה. תמונה זו מעבירה את הצופה אל ספירה אחרת. בתחילת התמונה ניצב ר' דוד דומם, אך קולו נשמע מעבר לבמה בשיח עם התורה, עם עצמו, עם איידל אשתו. הקולות מתהדהדים בשקט, בלחישה-כמעט ובהתנגנות מתארכת. רגע ארוך של דממה. ר' דוד מקשיב קשב רב. אחר כך:

קולה של התורה:

זו היא התורה, העומדת מבוישת בארון הקודש, המדברת אליך. אוי להם, לבריות, מעלבונה של תורה! אוי לדור כזה! בית המדרש שומם. ארונות ספרי-הקודש אסורים בקורי-עכביש, והתורה קופאת בבדידותה, שכוחה מלב. מבוישת, עומדת היא ככלה הניצבת בהינומה הלבנה שלה, וממתינה וממתינה לחתנה. ואילו החתן לא בא, לא בא. לא בא. לא בא. לא בא. לא בא. לא בא.

קולו המייבב של ר' דוד:

השיבנו אבינו לתורתך. השיבנו ה' אליך ונשובה. השב את לב הבריות לתורה. עשה נא שילדי ישראל שעזבו את תורתך ישובו אליה בלב שלם... כן, איידל. אני שומע את קולך. גם את קולך אני שומע.

קולה הגוער של איידל:

דוד, דוד. מה לך לשבור לבך על ילדי ישראל, וילדך שלך גווע? ! לרופאים משובחים זקוק הוא, לבית מוסק, לאוכל! הצרות שבאו עלינו הכריעוני, דוד. לבי – עוד מעט ויתפקע מכאב. והרי מוטל'ה שלנו זקוק לאם בריאה, לאם חזקה. חשוב על בנך הקטן. בקש מחילה מן הרבנים. הם יעשוך רב של קהילה, ולא נצטרך לחיות על פרוטות. או מוטב והיה בעל-מלאכה, ונוכל להסיק את הבית! (ר' דוד מגשש בידו אחר מסעד הספסל שממולו, כדי שלא ייפול תחתיו. בימינו הוא מאהיל על עיניו.) (דממה ארוכה מאד).

קולה של התורה:

בני, היה מכניע עצמך לפני חבריך הרבנים. אמור להם: חטאתי. היה מודה שאסור היה לך לפסוק על דעת עצמך באותו עניין. אם כך תדבר אליהם, עתידים הם למחול לך. אם ימחלו לך – יושיבו אותך בתוכם. אם יושיבו אותך בתוכם יתחילו גם בעלי-הבתיים שבעיר לנהוג כך דרך-ארץ. אז, תוכל לבוא לפני יהודים בדברי מוסר ותוכחה ולתבוע מהם שלא יעזבו אותי. אותי, את התורה. (קולה המהדהד מעבר לבמה:): אותי, את התורה, רבי דוד, אותי, את תורת ישראל, רבי דוד. (דממה.)

קולו המיוסר של ר' דוד :

ריבוננו של עולם, הרי גלויה וידועה לך האמת שלא עשיתי מה שעשיתי מתוך גאווה. מרחמנות על ילדי-ישראל רעבים עשיתי זאת. אנא, הער-נא לבותיהם של רבני-העיר שיהיו מלמדים עלי זכות. (שקט ארוך.) האם נכון אני שומע? האם את, תורת שלי, אומרת לי:

קולה של תורה :

לך את ה אל הרבנים ובקש מחילתם! שערם הלבין בבית-הדין הרבני, ואילו אתה, הצעיר שבהם, חטאת להם...

קולו הזועם של ר' דוד :

לא, לא אלך. לא אבקש מחילה. האמת אתי! הדין, הצדק והרחמים אתי! אילו על כבודי בלבד צריך הייתי למחול, הייתי מתפלש בעפר רגליו של ר' לוי הורוויץ. איני רוצה כי האמת תתפלש בעפר לרגליו! בשום-פנים לא טעיתי. מה שאמרתי ועשיתי – הלכה למשה מסיני. לא אשמע לרבנים. ואם בורא העולם עומד לימינם, אקרא אותו עצמו, כביכול, לדין-תורה לפני בית-דין של מעלה. ואם בית-דין של מעלה ירשיע אותי, מוכן ומזומן אני להישרף באשה של גיהנום עד סוף כל הדורות ולא אתחרט על מעשי! אם פרוסת-לחם אחת הגיעה לידי תינוק אחד מישראל רגע אחד קודם – הרי שהצלתי לא רק נפש תינוק מישראל אלא גם את כבודו של ריבון העולמים. וגם את כבודך שלך, כבוד התורה, הצלתי.

(רגע של דממה. מפינת בית המדרש עולה לפתע קול בכייה דק וחרישי של אישה. ר' דוד מרים פניו בבהלה ורואה דמות קמה מבין הספסלים השרויים בחשכה.)

ר' דוד : מי את?

מרל : (נבוכה, נרגשת) סלח לי, רבי. באתי לבקש אותך... באתי לשאול בעצתך... היית שקוע כל כך בהרהורים... היתה כאן דממה מוזרה כזאת... ופתאום תפילתך... (מנגבת עיניה. לאחר רגע, מתעשתת.) סלח לי.

(מסתכל בה כאילו היא בת-קול, רוח, חלום. שותק רגע. אח"כ:)

ר' דוד : מה רצונך?

מרל: (עדיין נרגשת) עגונה אני, רבי, עגונה. שש-עשרה שנה חיכיתי לבעלי שיצא למלחמה, שש-עשרה שנה, אך הוא לא חזר... אינני יכולה יותר... בדידותי קשה עלי... באתי אליך שתושיעני, הושיעני. רבי!

(מסתכל בה לרגע ללא אומר. מתיישב. אחר רגע, כשחושיו שבים אליו, כאילו -)

ר' דוד: לא אלי צריכה היית לפנות. אני אינני אלא דיין-של-פרוורים. היית צריכה ללכת אל ר' לוי הורוויץ; הוא מונה מטעם ועד הרבנים לענייני עגונות. לכי אליו.

מרל: היו כבר אצלו בעניין שלי... (מהססת) ביקרו אצלו, אך הוא מסרב. **ר' דוד:** (ממלמל כאילו לעצמו) כך? מסרב... מסרב... ר' לוי מסרב משום שאין עדים. אם הו א אינו יכול לעשות כלום, אני – על אחת כמה וכמה.

תמונה 4

(ששה שבועות אחר-כך. בוקר בשוק של זארצ'ה. השוק הומה ממוכרים ומלקוחות. הקיץ – בעיצומו. על-פני השוק עובר הלך-ושוב מוכר-הגרביים הקטן ומכריז על סחורתו. על קולו גוברות מדי פעם צעקותיהן של הקצביות המכריזות על סחורתן, וצעקותיהם של תגרים אחרים.)

מוכר-הגרביים: (מכריז) גרביים! גרביים! גרבי משי, גרבי משי! גרבי משי לגבירות, לצנועות ולמהודרות! גרבי משי יפות – עבות או שקופות. גרבי משי לנשים הכשרות! גרבי משי – למופקרות! גרבי משי, משי, משי!

קצבית א': (קוראת אל עבר מוכר-הגרביים) היי, איציק, תפסיק להרעיש את העולם עם הגרביים שלך! אפשר לחשוב שאין דבר חשוב יותר מן הגרביים שלך!

מוכר-הגרביים: (קרב אליה ומחייך) אלא מה? שמא רצונך לומר כי הבשר השמנוני המסריח הזה שלך – יפה יותר? (הקצבית

מתכעסת בחשבה כי הוא מתכוון אל גופה שלה, מזדקפת ומתקנת
את סינורה.) לא, לא: שם על הווים...
קצבית ג': נו, באמת, ביילה. כיצד זה עלה בדעתך לעלוב באיזיק שלנו?
איזיק, אמור-נא, כמה עולה היום זוג הגרביים הלבנות האלה?
מוכר-הגרביים: לך – בשבעים אגורות. תראי, תראי איזו רכות, איזה
יופי. (מפזם ומפזז) הוי מרל התופרת / זוהי עיזת-בר / ט"ו שנים
דוגרת על עגוניה כבר / בוררת ובוררת / וכלל לא ממורמרת /
טרייה, לא מתבגרת / דוהרת וזוהרת. / מרל התופרת / תופרת
ותופרת / גוזרת ונוברת / נוהגת כעיוורת / ממש כמו חפרפרת /
כאילו כאן בקרת / אף גבר לא נותר / הוי מרל התופרת!
קצבית א': סתום פוך, שד-משחת, וחדל לפתות אותנו לקנות גרביים!
ומלבד זאת, באיזה עולם חי אתה, האינך יודע כי מרל כבר אינה
עגונה?

מוכר-הגרביים: מה? מרל העגונה היא כבר מרל הנשואה?
קצבית א': ועוד איך! כבר חודש ימים שהיא (בניפוח אירוני) הגברת
מ'ייטוס. אותו סייד זכה בה. הוא בוודאי מטפס אליה בסולם-
הסיידים שלו...
(צחוק כללי)

קצבית ג': ואני כלל לא ידעתי...
קצבית א': גם לי נודע הדבר רק הבוקר. שמרו את העניין בסודי-סודות.
אומרים שאף רב לא רצה לתת לה היתר. רק ר' דוד הסכים, בתנאי
שלא יספרו...

מוכר-הגרביים: נו, מילא. נישאה? – נישאה. אני משירי איני זז! (מפזם
ומכרכר) מרל התופרת / האם ראיתם כבר / צוענייה שחרחרת /
ויופי נהדר... (מתרחק כשהוא מציע את מרכולתו).
(אל החבורה מתקרב עתה המוהל לפידות).

לפידות: (בלשון-חלקלקות ובעיניים זוממות) בוקר טוב לכם, יהודים
טובים. בוקר טוב לכן, יהודיות גאות. שומע אני ששמחות
מתרחשות בעירנו...

חנווני א': מי התחתן? כולם שומעים הכל על כולם, ולאוזני שלי לא
הגיעה אף שמועה...

קצבית א': העגונה. העגונה עם הסייד.

לפידות: (נכנס לדבריו) מה אמרת על ר' דוד?

קצבית א': הוא הוא שהתיר אותה.

לפידות: בסודי-סודות, אומרת את, הוציא את ההיתר? וכי פלא הדבר?
חינה: אינכם מתביישים לדוש כל כך בענייניהם של אחרים?! (יוצאת בכעס)

קצבית ב': (אל חנווני א') מוישה, ספר, מי עומדת להינשא?

חנווני א': לא תאמינו! בתו הפרוצה של יודקה!

קצבית א': ואיזה הוכחות יש שפרוצה היא?

חנווני א': יש ויש!

לפידות: וכי פלא הדבר? וכי פלא הדבר שר' דוד התיר את העגונה

ב מחתרת? והרי כלל איננו רב. אפיקורוס הוא! מנוול!

חנווני א': אכן, מזמן אמרתי: בולשביק, ולא רב!

לפידות: ובטוח אני כי אותו ר' דוד לא התיר אותה עגונה אלא תמורת נתח שמן...

מוכר-הגרביים: ראו-נא ראו! עומד לו המוהל לבית לפידות בשוקה של

זארצה' וזורק רפח בעגונה כשרה וברב הגון! שמא, אם רודף-

צדק כזה אתה, לפידות, תעמוד ותספר לנו מה יש לך בלבך על ר'

דוד, או על העגונה?

לפידות: לי? לי אין כלום.

מוכר-הגרביים: וכי העובדה שר' דוד פסל אותך כמוהל ואסר עליך למול

תינוקות – כלום היא בעיניך?

חנווני א': ובכן, כפי שאמרתי, פרוצה הנערה. פרוצה שבפרוצות...

קצבית ג': פרוצה לכל רוח! חה-חה-חה!

מוכר-הגרביים: (מתרחק ומציע את מרכולתו) גרביים! גרביים! גרבי

משי לכשרות ולמופקרות! משי! משי!

(החבורה מתפזרת. בליל של קולות שב ועולה. על פני השוק

עוברים עכשיו שניים ההולכים ורבים: ר' יושה, השמש הראשי

של בית הכנסת הגדול, ועוזרו – זלמנקה).

ר' יושה: סתום פיך, זבוב עלוב!

זלמנקה: אינני רוצה! לא אסתום! לא אחשה!

יושה: תמיד טענות לך אלי, זבוב מרדן! רק טענות מזמזם אתה כל

היום!

זלמנקה: (ממשיך לצפצף את טענותיו) כבר שתיים-עשרה שנה משמש אני
לך עוזר בבית הכנסת, ומעולם לא הנחת לי לזקוף את ראשי!
יושה: אבל הרי אין לך מה לזקוף!
זלמנקה: לא אחשה! לא אחשה! גם חופות אינך מניח לי לסדר!
יושה: לא סידרת ולא תסדר חופות!
זלמנקה: (זוקף ראשו ומנפח כרסו) נא! הא לך! דווקא סידרתי חופה
אחת! ועוד ידי נטויה!
יושה: (מתרתח) מה! חופות אתה כבר מסדר לי מאחורי גבי?!
זלמנקה: וכי יש לך מונופול על כל החופות בעיר? מה יש? ולא חופה של
סתם-אישה, אלא אחת שהיתה עגונה הרבה שנים!
יושה: (קופץ ממקומו) כך! ובכן, דע לך כי אותו סייד בא אלי לפניך!
אלא שאני סרבתי. הרי ר' לוי הורוויץ אסר עליה להינשא! חכה,
חכה! אתה עוד תראה אצלי! אתה עוד תראה שמאחורי גבי אי-
אפשר לעשות חתונות! (סוחב אותו בצווארון מעילו) בוא!!
זלמנקה: (מצווח באימה) לאן זה? !
יושה: הנה, כאן למעלה, אל ר' לוי הורוויץ. בוא ונספר לו על שני
מדרגות של העיר: ר' דוד, היוצא כנגד ר' הורוויץ ומתיר עגונה;
וזלמנקה, המתקומם נגד ר' יושה, (בניפוח רציני) השמש הראשי!
שני מעשי-נבלה! (יושה עולה במדרגות אל ביתו של ר' לוי וגורר
אתו את זלמן. אחר, הוא מקיש על דלתו של ר' לוי הורוויץ.)
(גורר את זלמנקה במדרגות לדירתו של ר' לוי הורוויץ.)
(האור עולה בחדרו של ר' לוי הורוויץ, היושב ומעיין בספר. עם
הישמע הנקישה, הוא מסתכל בחרדה אל עבר דלתו הנעולה של
החדר הסמוך, קם ומפסיע על בהונותיו, פותח את דלת הכניסה
לדירה, ושם אצבעו על שפתיו:)
ר' לוי הורוויץ: ששש... בבקשה מכם...
יושה: עניין חשוב לי אליך רבי. (מחזיר מבטו אל אחוריו, שם עומד
זלמנקה, מבוהל.) (אל זלמן:) בוא היכנס, ממה אתה מפחד?
ר' לוי הורוויץ: אנא מכם, בשקט, בתי צירה'לה חזרה הביתה מבית
החולים... (הוא חרד. קולו רך, מתחנן) חשובה לה המנוחה...
ששש... אנא, שבו. מה בפיכם?

יושה : רבי, שני מעשי-נבלה נעשו בעיר. האחד – ר' דוד המרה שוב את פיך, והתיר נישואיה של עגונה. השני – זלמנקה, עוזרי, הוא שערך את החופה – וזאת, לאחר שאני סרבתי!

ר' לוי הורוויץ : (מופתע ונרגש. לרגע הוא כאילו רוצה לזנק מן הכורסא, אך במשנהו הוא מסתכל בדלת-חדרה של צירה/לה. ואז הוא ממלמל:) כן, היה אצלי אותו יהודי שרצה להשתדך אליה. אני אמרתי לו שאסור! (ידיו שמוטות אין-אונים.)

יושה : (מופתע לראות את הפאסיביות בר' ל. ה.) רואה אני, רבי, שפניך אינן למלחמה! אינני מבין! (מנסה לדרבנו) ר' הורוויץ, צריך לעשות משהו!

ר' לוי הורוויץ : (מביט על סביבותיו בחדר) עלינו לשתוק! ישמרך אלוהים, ר' יושה, אל תדבר על כך עם הרבנים!

יושה : (נדהם.) אינני מבין! אינני מבין מה יש לחשוש... האם מפני אותו דיין-פרוורים? מה טעם יש להעלים מעשה כזה של חילול השם!

ר' לוי : (מזנק מכורסתו) (בקול רועד מהתרגשות) צריך לשתוק! לא אתה תאמר לי מהו חילול השם! מכיר אני את הדיין! מרדן ועקשן הוא מאין-כמותו. הוא לא יזוז מעמדתו. מכיר אני גם את יהודי עירנו. אם יתעורר רעש בשל ההיתר יהיה חילול השם חמור עוד הרבה יותר. אז – ייווכחו יהודים שאפשר ל א לשמוע בקולם של רבנים! (מנסה) אבל...

ר' לוי : אתה כועס על עוזרך, ולכן רוצה אתה להמיט אסון על ראש כולנו? אל תאמר מלה בעניין, משביע אני אותך!
(יושה מושך בכתפיו ויוצא, כשזלמנקה אחריו.)

(ר' לוי תומך עצמו בשולחן ומלווה אותם במבט נרגש. אחר כך הוא ניגש בשקט אל דלתה של צירה/לה, מקשיב לנשימותיה. באנחת-רווחה:)

תודה לאל, היא לא התעוררה... (האור בחדרו כבה.)

מערכה שלישית

תמונה 1

(בשוק. שלוש חבורות נסערות מתגודדות ברחבה הקטנה שבין השוק לבין ביתו של ר' לוי הורוויץ: חבורת הסיידים האפיקורסים, חבורת התגרים והקצביות, וחבורת זקנים דתיים ועסקני-דת. מדי פעם עולה קול מאחת החבורות. בתחילה שומעים אנו קריאות של השתוממות ומחאה על הפרשה.)

וולוול: מי יכול היה להעלות על הדעת שהעגונה תוֹתֵר – ותעמוד תחת לחופה?!

איציק הבונדיסט: מה יש? זה הוא – ר' יושה שבוחש בקדירה! והכל בגלל משחקי-כבוד עם עוזרו, זלמן! ובכלל, אם רב אחד אומר שהעגונה מותרת, ורב אחר אומר שהיא אסורה, ומתנהלת מלחמה ביניהם – במה שונים הרבנים מג'ו'ם שדוקרים זה את זה, ואיש מלבדם אינו יודע על מה ולמה?

מוריס צירולניק: (מצטרף לחבורה ומלבה את האש:) רק תרומות מבקשים הרבנים ורק מסים הם מטילים! (צירולניק, משעשה מלאכתו בקהל זה, מסתלק מן החבורה המצעקת ועובר לחבורה השנייה, אל אנשי השוק.)

המוהל לפידות: (משחיל עצמו ביניהם) אין ר' דוד טוב מר' הורוויץ, וכל הרבנים גרועים הם! הם באים ומנופפים עלינו בשוטים בעניינים של מה-בכך, ואילו בעניינים של ממש, אינם נוקפים אצבע! והצעד הראשון שיש לעשות: כבר הערב יש לשלוח אל ר' לוי הורוויץ משלחת שתטיל עליו אימה, ותתבע את סילוקו של ר' דוד! ובכלל, אם מותר לשאת ע'ג'ו'ה, בלא עדים נאמנים שראו את בעלה במיתתו, הרי מותר לשאת גויה! ובכלל, מי שמע על אי-צדק כזה: בשר שהוא כשר באוּשְׁמָנָה, הוא בשר ט'ר'ף בעירנו!

קצבית א': עד מתי יקפחו רבנים את פרנסתנו?!

צירולניק: כן, ואשת-איש שהיא אסורה בכל מקום, היא דווקא מותרת את כאן! קודם כל צריך להסדיר את בעיית העגונה, ואחר כך את

בעיית הבשר! יש לתבוע – ומייד! – את ביטול נישואיה של
מרל!
איציק הפונדיסט: כבר הערב יש לעלות אל ר' לוי הורוויץ ולהטיח אגרופים
בשולחנו! ידע נא כי מכירת בשר וענייני עגונות אינם
ה פ ק ר !!!
(קולות הסכמה מכל עבר.)
(בצד עומד המוהל לפידות ונאנח)
המוהל לפידות: רבנים קודמים היו מנופפים בשוט, ועולם שלם הרכין
ראשו לפנייהם – ולאן הגענו היום? רבנינו שלנו רועדים מפני
האספסוף...

תמונה 2

ביתו של רבי לוי הורוויץ.
ערב.
ר' לוי הורוויץ יושב ליד שולחן מכוסה מפה צחורה, ומולו יושבת צירה'לה.
צירה'לה מחייכת חיוך סהרורי, קפוא. ר' לוי הורוויץ מנסה לדובב אותה
ברפנות.
ר' לוי הורוויץ: אוי, צירה'לה, תודה לאל שאת שוב בבית. (צירה'לה אינה
מגיבה.)
(כאן מתחיל מעין מונולוג פנימי של ר' לוי הורוויץ. הוא מפנה,
כאילו, שאלות אל בתו – אך הוא יודע כי אין היא שומעת. אגב כך
הוא מתדיין עם עצמו, שוקל, מתרץ, מייסר את עצמו.)
ר' לוי הורוויץ: אילו יכולתי להבין, צירה'לה, מדוע חלית? אוי, ילדה
שלי... כמה את סובלת... טרופ זה – לרוץ ערומה ברחובות –
מלבד חרפה, גם חילול השם יש בו... אולי יש כאן מידה כנגד
מידה: ואולי עונש הוא זה? אולי עונש הוא על שפל ימי מחמיר
אני? ואולי נרפאת מעט דווקא עכשיו, כיוון שלא התערבתי לאחר
שר' דוד התיר את העגונה? ומאיך גיסא, אולי לא נרפאת? אולי
כל זה בא עלינו – משום שאני עצמי סירבתי להתיר את העגונה?

צירה'לה (מסתכלת בו לפתע): אבא, מדוע אינך מבדיל?

ר' לוי מאושר, מגיש לה את נר ההבדלה, ומתפלל. מעטה הקרח שבו היתה צירה'לה כלואה נמס, והיא מתגלה, אט אט, ביופייה, בסיבלה.)

צירה'לה: אבא, מדוע לא שלחת אותי לגימנסיה, מדוע בודדת אותי?

ר' לוי הורוויץ: צירה'לה, חשבתי שכך טוב לך יותר. היה זה אחרי שאמך הלכה לבית החולים ונותרה שם. את שקעת בעצב...

צירה'לה: חששת שאני אתפקר – אם אצא את הבית? (ר' לוי נבוך) אבא מה שָלוֹם החברה שלי, גיטל?

ר' לוי הורוויץ: (שמח על שהיא זוכרת אותה) גיטל נישאה. ויש לה שני בנים...

צירה'לה: וכי אין היא מתביישת? הרי כולם יודעים כיצד באים ילדים לעולם! איך היא לא מתביישת להראות פניה בְּרָחוּב? (פניה שבות וקופאות. לפתע נשמע דשדוש רגליים רבות; צעדים כבדים במדרגות. צירה'לה נבהלת, בורחת, ומסתגרת בחדרה.)

(אל חדרו של ר' לוי נכנסים נציגי ה"משלחת". הם משסעים איש את דברי רעהו, טוענים טענות, וכולם ביחד תובעים:) לבטל את נישואי "העגונה" להטיל חרם על ר' דוד!

ר' לוי הורוויץ: אינכם מבינים? ר' דוד הוא עקשן, ולא יחזור בו. יקום רעש גדול, העגונה תסבול, יסבול בעלה, יסבלו הרבנים – ודבר לא יתוקן!

נציגי המשלחת: אז מה – לשתוק? לשבת בחיבוק ידיים?

ר' לוי הורוויץ: צריך להמתין זמן מה. יהודים שמורא בורא העולם עליהם – יסיפו לקיים את מצוות התורה; ובאשר לכל האחרים – אין עצה ואין תרופה.

נציגי המשלחת: (מרימים קולם, מאיימים) צריך לפעול פעולה! אי אפשר להחשות! (הרוחות מתלהטות. המהומה גדלה.)

ר' לוי הורוויץ: (נכנע) בסדר, אזמן את הדיין לבית הדין הרבני.

לפתע ניצבים כולם פעורי פה, פניהם אל דלת חדרה של צירה'לה, שנפתחה לרווחה. "תראו, היא ערומה!", נשמעת צעקה. אחדים מליטים פניהם בידיהם. האנדרלמוסיה רבה.

ר' לוי ניגש בַּרְפּוֹת לְצִירֵה־לֵיהּ, מְנַסֵּה לְשַׁדְּלָה שְׁתִּיכְנַס לְחֹדְרָה, אֵךְ הִיא מְסַרְבֵּת.

הוא נאבק עמה, מרים קולו בצרחה, ומתעלף.

מתוך **המשלחת** נשמעת צעקת אישה מתוך המעגל: להזמין את העגלה!
צריך להחזיר אותה לבית החולים!

הנשים מקיפות את צירה־ל'ה במעגל צפוף, להסתירה ולחסום את ריצתה.
הגברים גוהרים על הרב, מנסים להשיב את רוחו.

קולות: הנה... הוא פוקח את עיניו...

— האורות כבים —

עם פרסום תמונות אחדות מתוך 'עגונה'

בראשית לימודי באוניברסיטה, בירושלים, התוודעתי במקרה גמור לרומן 'העגונה', המתרחש בין שתי מלחמות העולם, מאת הסופר והמשורר האידי חיים גראדה, בתרגומו העברי של א.ד. שפיר. אני, שהייתי עמוסה בעבודה ובלימודים, ושבקושי מצאתי זמן לקרוא את המינימום הנדרש ללימודים, מצאתי עצמי נספגת כליל אל תוך רומן רב-נפשות, סבוך-עלילה, ורווי-יצרים.

מה שבעיקר עניין אותי – מעבר לדמויות וליחסים המורכבים ולהווי העיירה היהודית – היה מה שחשתי קֶתֶת-שיכבה הרוחשת בתשתית-הרומן: העיסוק ב"דעת קהל", בפסיכולוגיה של ההמון, בדרכם הפתלתולה של אינטרסים אישיים קטנים, של שמועות ורכילות, ושל יצרים – בעיצוב הקווים החזקים, הגורפים, הטרגיים, של ההתרחשויות "הגדולות" בחיי-קהילה.

הספר שלהב אותי כליל. מתוך מניע לא ברור, ישבתי וכתבתי באִבְחָה גרסא תיאטרונית של הרומן הגדול הזה. ואז, כדרכי, לא עשיתי עם המחזה דבר. לא ניסיתי לעניין בו אנשי תיאטרון. לא הראיתי אותו לאיש. לפחות, לא באותן שנים.

כתבתי ושמתי במגירה.

רק כעבור זמן, מישהו שידע על עבודותי הקשות בעת לימודי (בגלל קשיי פרנסה) הציע לי לשלוח את המחזה שכתבתי לתחרות מחזות שהתקיימה אז מטעם המועצה לתרבות. שלחתי את המחזה בדואר – וקיבלתי מכתב שבישר לי שהמחזה זכה ב"פרס המחזה המקורי".

לא עבר זמן רב, ויד-המקרה שוב הניעה את חוטי העלילה: באחד מביקורי בבית משפחת רוכמן (משפחתה של המשוררת רבקה מרים) פגשתי פּסופר שכתב את הרומן המרתק הזה: חיים גראדה. ידעתי אודותיו אך מעט. והנה, יושב מולי איש שנראה לי אז – לסטודנטית מתחילה – "מבוגר", לבוש חליפה בהירה, בעל עיניים תכולות, בהירות וצלולות, ומבט חודר. אחר כך נודעו לי מעט פרטים עליו: יליד וילנה, שהיגר ראשית לרוסיה ומשם לניו יורק. באותה פגישה, ובשיחה נוספת, הוא הביע שמחה רבה על כך שסטודנטית ישראלית צעירה כתבה מחזה בהשראת הרומן שלו.

באותה עת, תוך כדי לימודי ועבודותי, כתבתי מדי פעם ברגעים נדירים פנויים, כמה וכמה מחזות, אך שלא כבמקרה זה – כולם היו פרי הזיותי הפרטיות.

* מחזות של רחל חלפי זכו ב"פרס המחזה המקורי" בארץ, וב"פרס המחזאות" מטעם אוניברסיטת ברקלי. הם הועלו על במות בארה"ב, ונדפסו ב- *Drama & Theatre*. בארץ – הם טרם הוצגו.